

Kulturminne våren 2014

Almegubben

Almegubben tegnet av Elsa Svendsen i 1989

Vi har et gammelt, men svært levende tre i Rælingen. Det er like gammelt som grunnloven, som vi feirer jubileum for i år. Historien om treet og om barkebrødet blir en del av jubileumsfeiringen på Bygdetunet til sommeren.

Treet

Almegubben er en gammel og svær alm med karakteristisk form som et styvingstre, kort tykk stamme etter gjentatt skjæring av grener i toppen. Alderen er ikke kjent, men det er sagt at det ble tatt bark fra treet til barkebrød i uårene rundt 1814. Selve stammen er 2,70 m høy, med en omkrets ved roten på 4 m, og en omkrets på stammen i brysthøyde på 3,25 m.

Det er en krone som pr oktober 2013 hadde 12-13 stammer, som var ganske høye og forvokste, et par av dem var tørre, etter at treet hadde stått i skyggen av høye trær rundt.

Stammen har knudret og furet bark med mye mose spesielt på nordsiden. Stammen er hul fra bakken og helt opp med åpninger i toppen og nederst på sørsiden og nordsiden. Dette gjør at treet spesielt fra sørsiden ser ut som det står "på tå" på to solide føtter (jevnfør Elsa Svendsens tegning fra 1989). Det er lett å se at det kan ligne en gammel gubbe.

Omgivelsene

Almegubben står øverst i nordøst-ventt skråning ned mot Svellet, nord for Rælingen Kirke rett nedenfor gjerdet mot den nye delen av kirkegården. Litt lenger nord er det fremskutte området med gravhaugen. Området har vært beitemark med enkelte trær. Det er grodd igjen til en høy blandingsskog med løvtrær. Viktige treslag er gråor, platanlønn, osp, alm, hegg, men også innslag av selje, rogn og eik. Platanlønnen antas å stamme fra de store parktrær på den gamle del av kirkegården og eik fra det gamle treet på Bygdetunet. Av alm var det både mindre frøsådde trær nær almegubben, og 10 meter lenger nord en klynge store almer, som viste seg å være rotskudd på en svær gammel almerot av lignende dimensjoner som almegubben. Dette kan muligvis være rester av en annen gammel styvingsalm.

Vegetasjonen øverst i skråningen der almetreet står er ellers svært mangfoldig. I 2012 ble det felt en del store trær for å frittstille almegubben. Det ga muligheter for en rikdom av blomsterarter som for det meste hører til skogsvegetasjon. Nær gjerdet til kirkegården er det en del arter fra åpnet gressland.

Av planter rundt almen ble det notert: (Registreringer sommer 2013, etter: Knut Fægri: Norges planter) Bringebær, engkvein, engsoleie (smørblom), engsvingel, firblad, firkantperikum, fuglevikke, geiterams, gjerdevikke, gras-stjerneblom, hundegras, hundekjeks, hvitveis, kratthumbleblom, krattmjølke, krushøymol, liljekonvall, løvetann, matsyre, myskegress, nyresoleie, rød jonsokblom, skogflatbelg, skogkløver, skogsnelle, skogstorkenebb, småsyre, sommervikke, stornesle, strutseving (bregne), timotei, trollbær, vanlig gullstjerne, vanlig kveke, vanlig marikåpe, vanlig mjødukt, vårkål, åkertistel.

Av planter nær gjerdet mot kirkegården ble det notert: Groblad, gulflatbelg, hestehov, hvitkløver, markjordbær, prestekrage, rødkløver, vanlig ryllik.

Det er ikke undersøkt mose, lav med mer på selve treet.

Tiltak for skjøtsel av treet og omgivelsene

Det er ikke kjent når almen sist har vært styvet. På Elsa Svendsens tegning fra 1989 ses de samme grener i kronen som nå, men spinklere. Tegningen omfatter ikke hele kronen, men det anslås at styving kan ha vært gjort i 50-60 åra. I oktober 2012 ble en del store trær (årringer viste 30-35 år gamle trær) felt for å gi lys og luft og bedre innsyn til almen, og som forberedelse til ny styving.

Kronen på treet var blitt så høy og grenene så svære at det på sikt ville være risiko for at de i en storm kunne gå over ende og brette opp stammen. Det ble etter vurdering og kontakt med fagmiljøer i landet besluttet å restaurere almegubben ved en forsiktig styving over 2-3 år. At det ville komme skudd igjen ble ansett for sikkert, da det var kommet friske nye skudd ved festet til en stor nedhengende gren som var sagt ned året før.

Almegubben fra sørsiden, omtrent samme vinkel som Elsa Svendsens tegning, oktober 2013

Almegubben fra nordsiden, oktober 2013. Oppfylningen for kommunens bygning i bakgrunnen

I november 2013 ble ca halvdelen av kronen på almegubben tatt ned. 5 stammer (3 av de største og 2 noe mindre) ble saget ned 10-15 cm over grenkragen. Dette var de stammer som sto mest skrått utover. Dessuten ble to utgatte stammer sagd ned. Stammene var fra 6 til 9 meter høye med en diameter nederst på 8 til 14 cm.

Almegubben etter styving av halvparten av kronen, november 2013

Det ble talt 30-35 årringer på stammene, altså samme alder som de store trær som sto rundt. Det er att 5 store stammer på almen noenlunde jevnt fordelt på de forskjellige deler av toppen på den gamle stammen. Treet virket ellers i bra tilstand, svært lite var råttent.

Stubbe fra avsaget topp på stammen, 30-35 årringer, som for det meste er ganske tettliggende. I høyre side av snittet ses den lyse innerbark og den mørke, litt knudrede ytterbark, november 2013.

Det skal følges opp med en årlig inspeksjon og vurdering av almegubbens tilstand. En regner med at resten av de store stammer i kronen skal tas ned om et eller to år. Vanligvis brukte man 5-10 år mellom hver styving, men det bør vurderes fortløpende. Trolig kan man tynne i de mange små nye skudd for å få en pen krone. Mose og lav på trestammen bør registreres. Det kan være sjeldne arter på slike gamle trær. Det skal forsøkes å få opp et par skudd fra den gamle almeroten litt nord for treet til en start på 1-3 nye styvingstrær. Det skal holdes ryddet rundt almegubben og den gamle roten, slik at det ligner litt mer på beitelandskap som det har vært i tidligere tider, og som var vanlig på områder med styvingstrær.

Bruk av styvingstrær i eldre tider

Slike store styvingstrær som almegubben har vært svært verdifulle.

Hovedanvendelsen var til høsting av grener med løv som ble tørket til fôr. Dette løvfôret har vært brukt som supplement til vinterfôringen helt frem til første halvdel av 1900-årene. Løvsanking ble gjort på sensommeren. Trærne kunne beskjæres med noen års mellomrom, så gårdene hadde gjerne tilgang til mange trær. Også andre treslag ble brukt til fôr, men alm ble ansett som mest verdifullt.

Forskjellige treslag ble også styvet for å bruke trevirket, for eksempel asketre til redskap og gjerdestaur, dette kan det store asketreet ved hovedbygningen på Bygdetunet vært brukt til.

Anvenderlsen av bark som supplement eller erstatning for mel til brød er kjent fra Norges eldste historie. Barken må skrapes fri for ytterbark, innerbarken ble så tørket, deretter kuttet fint og malt til mel. Almebark inneholder ikke spesielle skadelige stoffer og har hjulpet folk å overleve krisetider og nødår med liten eller ingen kornhøst. Det inneholder stivelse og noen slimstoffer, litt olje og protein, men det er tungt fordøyelig. Andre melerstatninger som bark fra furu og andre treslag som inneholder harpiks og garvesyre, agner, halm, mose, lav med mer var langt verre, og kombinasjonen med alt for lite næringsholdig mat gjorde at mange døde i slike

Almegubben fra nordsiden, her ses høyden på de gjenværende toppene, november 2013.

krisetider. Siste gang dette er beskrevet er fra årene med krig og uår i 1807-14. Det sies at det i disse årene ble tatt bark til mel fra almegubben. Treet må da allerede den gang ha hatt en viss størrelse. Det sies at de fleste almetrær i Rælingen ble barked så hardt at de gikk ut i denne perioden.

Bevaring ved skjøtsel av almegubben er svært viktig. Den høye alder og den del den har i Fjerdingbygårdens historie er enestående.

Skrevet av Anna Marie Bratberg,
Januar 2014
Foto: Bjørn Bratberg

Litteratur som er brukt:

Øyvind Vatshelle: Norsk Landbruksrådgivning: Restaurering og videre styving- Hordaland (2010)

John Bjarne Jordal og Harald Bratli: Styvingstrær og høstningsskog i Norge, med vekt på alm, ask og lind (NA-rapport nr. 4-2012)

Knut Nedkvitne og Johannes Gjerdåker: Alm i norsk natur og tradisjon (særpublikasjon nr. 10 fra Norsk Skogbruksmuseum, 1993)

Ann Norderhaug m. fl. (red): Skjøtselsboka for kulturlandskap og gamle norske kulturmarker, Landbruksforlaget (1999)